

Ассо́ль Володи́мирівна Шульже́нко,

доктор філософії,

Сумський національний аграрний університет,

юридичний факультет,

кафедра правосуддя та філософії (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0002-1272-9638>,

e-mail: assol.shulzhenko@ukr.net

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО ЗЕМЕЛЬ ОБОРОНИ**

Статтю присвячено провадженням, які стосуються земель оборони, доказів, що використовуються під час доказування у вказаній категорії справ. Проаналізовано основні питання, які вирішуються під час позовного господарського провадження. Крім того, означено найбільш поширені у провадженнях про землі оборони судові експертизи. Надано предметний аналіз зазначених експертиз. Сформульовано основні проблеми, які виникають під час призначення і проведення судових експертиз, серед яких безпідставні відхилення клопотань про їх призначення, використання правової експертизи.

Ключові слова: докази, доказування, землі оборони, позов, судова експертиза, спеціальні знання, ухвала суду, комунально-експлуатаційний відділ.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Судова практика за справами, що стосуються земель оборони, поповнюється кожного року десятками нових проваджень. Це пов'язано з масштабною ситуацією, за якої колишні полігони, військові аеропорти, лісові масиви, земельні ділянки військових частин у перші роки незалежності опинилися в незаконному володінні, фактично змінили своє цільове призначення, що сьогодні негативно впливає на обороноздатність держави. У зв'язку з численними позовами комунально-експлуатаційних частин областей виникає необхідність аналізу судової практики з метою вирішення питань оптимального використання доказів у цій сфері, де особливе місце посідають спеціальні знання, зокрема судові експертизи.

Стан дослідження проблеми

Використання спеціальних знань у справах щодо земель оборони зараз є мало дослідженою і недостатньо розробленою темою, незважаючи на свою актуальність. Науковцями розглядаються лише питання теоретичного характеру, пов'язані з доказами і доказуванням

у вирішенні проблем із земельними відносинами. Використання ж спеціальних знань, попри їх поширеність у будь-якій галузі процесуального права, не знаходить розробки у зв'язку з поверненням земель оборони, а така необхідність є нагальною, тому що значна частина земель оборони сьогодні перебуває в незаконному володінні і є предметом розгляду в судах. Позивачами виступають військові частини (комунально-експлуатаційні відділи).

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз судової практики, пов'язаної з використанням спеціальних знань у провадженнях щодо земель оборони. *Завданнями* є: узагальнення основних питань, з приводу яких виникають земельні спори; визначення галузей права, що вирішують спори Міністерства оборони України з приводу незаконного володіння землею, категорій судових експертиз, які використовуються в процесі доказування, проблем, пов'язаних із призначенням і проведенням експертиз.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні предмета і засобів доказування у провадженнях, стороною яких є Міністерство оборони України, а також основних проблеми доказування, аналізі використання спеціальних знань у земельних спорах.

Виклад основного матеріалу

Землями оборони є землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України¹. Користувачами земель оборони є Міністерство оборони України (далі – МОУ), МВС України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, органи цивільної оборони та інші державні органи, які виконують правоохоронну функцію.

Порядок використання земель оборони регламентується, крім Земельного кодексу України, Законом України «Про використання земель оборони». Облік земель оборони здійснюється відповідно до Інструкції з обліку земельних ділянок в органах квартирно-експлуатаційної служби Збройних Сил України, затвердженої наказом МОУ від 19 грудня 2017 року № 680. Також із цією метою діє Положення про порядок надання в користування земельних ділянок для потреб Збройних Сил України, затверджене наказом Міністра оборони України від 22 грудня 1997 року № 483.

¹ Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 01.02.2023).

Землі оборони, які можуть перебувати лише в державній власності, являють собою особливу цінність, тому що саме на них до військового вторгнення 24 лютого 2022 року розміщались військові об'єкти і дислокувалися військові частини. Увагу суспільства до значення земель оборони було привернуто під час відкритого розгляду справи проти В. Медведчука, внаслідок протиправних дій якого були завдані збитки для економіки України. Збитки були у причинно-наслідковому зв'язку (на думку сторони обвинувачення) з такими діями, як перенесення меж полігону та незаконний видобуток корисних копалин на тимчасово окупованій території¹. Інтерес у цьому разі для нас становить саме перенесення меж земельної ділянки, яке разом із накладанням меж, самовільним захопленням, незаконною забудовою є найчастішими підставами для звернень до суду та інших державних органів, що здійснюють контроль за цільовим використанням земель.

Облік земель здійснюється квартирно-експлуатаційними службами, а документами обліку є: індивідуальна картка обліку земельної ділянки; книга обліку земельних ділянок; відомості наявності та використання земельних ділянок; зміни у складі земель; відомості щодо розбіжностей у площі земельних ділянок, які обліковуються за МОУ; відомості щодо захисту інтересів МОУ за фактами самовільного заняття та неправомірного вилучення земельних ділянок².

Однак документи обліку, за результатами вивчення судової практики, не є правостановлюючими документами, тому і виникають проблеми у встановленні права власності на землі оборони. Відповідно до п. 2 розділу VII Закону України «Про державний земельний кадастр» земельні ділянки, право власності на які виникло до 2004 року, вважаються сформованими незалежно від присвоєного їм кадастрового номера³. У разі якщо відомості про зазначені земельні ділянки не внесені до Державного реєстру земель, їх державна реєстрація здійснюється на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення або відновлення меж земельної ділянки в натурі

¹ Суд призначив Медведчуку домашній арешт // YouTube : сайт. 13.05.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uxjzhoUsL5o> (дата звернення: 01.02.2023).

² Інструкція з обліку земельних ділянок в органах квартирно-експлуатаційної служби Збройних Сил України : затв. наказом М-ва оборони України від 19.12.2017 № 680 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0680322-17> (дата звернення: 01.02.2023).

³ Про Державний земельний кадастр : Закон України 07.07.2011 № 3613-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення: 01.02.2023).

(або ж на місцевості) за заявою власників чи користувачів земельної ділянки державної власності.

Правовстановлюючими документами на землю є: державний акт права власності на земельну ділянку або акт на право постійного користування землею, якщо він був виданий до 2013 року; свідоцтво про право власності на нерухоме майно; судові рішення; договори оренди тощо. Проблема підтвердження права власності на землі оборони пов'язана з початком незалежності, коли економічний стан держави не дозволяв належним чином не тільки сформувати і контролювати базу земель оборони в повному обсязі, а й забезпечити всі земельні ділянки земель оборони сучасними (на той період) правовстановлюючими документами.

Формування земель оборони до періоду незалежності здійснювалося через відповідні рішення Ради Міністрів УРСР. Водночас у ст. 15 Земельного кодексу Української РСР від 8 липня 1970 року зазначалося, що земля надається у безстрокове (постійне) або тимчасове користування. Тимчасове користування землею могло бути короткостроковим (до трьох років) і довгостроковим (від трьох до десяти років). У разі виробничої необхідності ці строки могли бути продовжені на період, що не перевищував відповідно строків короткострокового або довгострокового тимчасового користування. За окремими видами користування землею Радою Міністрів УРСР міг бути встановлений і триваліший строк довгострокового користування, але не більше 25 років.

Також згідно зі ст. 20 Земельного кодексу УРСР, відповідно до Основ земельного законодавства СРСР і союзних республік право землекористування колгоспів, радгоспів та інших землекористувачів засвідчується державними актами на право користування землею. Форми актів встановлювалися відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 6 березня 1975 року № 199.

Право короткострокового тимчасового користування землею засвідчується рішенням органу, який надав земельну ділянку в користування. Право довгострокового тимчасового користування землею засвідчувалися актами, форма яких встановлювалася відповідно постанови Ради Міністрів Української РСР від 1 жовтня 1974 року № 473. Рішення про передачу земель МОУ могли прийматися на місцях, іноді такі рішення перебували в архівах районних виконкомів на місцях, іноді передавалися до державних архівів, частина – до інститутів землеустрою, а невелика кількість із грифом таємності могла бути передана до Галузевого державного архіву МОУ, а також до архіву при Кабінеті Міністрів України.

На нашу думку, слід вважати, що земельні ділянки передавалися для потреб МОУ в безстрокове користування, тобто постійне, про що

і видавався такий документ, як Державний акт на право користування землею.

Питання повернення земель оборони, які перебувають на обліку, з незаконного володіння вимагає здійснення претензійно-позовної діяльності.

Позовні вимоги найчастіше формулюються на кшталт:

– визнання незаконним і скасування рішення уповноваженого органу (про затвердження проекту відведення земельної ділянки; про затвердження проекту технічної документації, проекту землеустрою¹);

– визнання незаконним і скасування наказу Держгеокадастру «Про затвердження документації з землеустрою та надання земельної ділянки у власність»²);

– скасування державної реєстрації права власності з одночасним припиненням права власності на земельну ділянку³);

– зобов'язання усунути перешкоди в користуванні земельною ділянкою⁴);

¹ Рішення Господарського суду Хмельницької обл. від 28.03.2016 : справа № 924/20/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56848052> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Житомирської обл. від 05.02.2020 : справа № 906/206/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87652453> (дата звернення: 01.02.2023); Постанова Рівненського апеляційного господарського суду від 29.05.2017 : справа № 924/1473/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66831383> (дата звернення: 01.02.2023).

² Ухвала Хмельницького міжрайонного суду Хмельницької обл. від 29.06.2022 : справа № 686/12748/22, провадження № 2/686/4429/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105031311> (дата звернення: 01.02.2023).

³ Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 19.05.2023 : справа № 308/7241/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110962398> (дата звернення: 01.02.2023).

⁴ Рішення Господарського суду Миколаївської обл. від 21.12.2018 : справа № 915/676/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79009757> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Хмельницької обл. від 26.12.2019 : справа № 924/1098/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86742474> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Кіровоградської обл. від 23.04.2021 : справа № 912/4105/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96701968> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Хмельницької обл. від 15.07.2014 : справа № 924/60/14 //

- витребування земельної ділянки з незаконного володіння на користь держави¹;
- звільнення й приведення в попередній стан самовільно зайнятої земельної ділянки²;
- визнання недійсним державного акта на право власності на земельну ділянку³;
- визнання недійсним результатів земельних торгів і договору оренди⁴;
- визнання права постійного землекористування за МОУ⁵;
- знесення самочинно збудованого об'єкта за рахунок відповідача⁶;
- стягнення шкоди, завданої неправомірним рішенням⁷;
- заборона ведення лісового господарства, використання лісового фонду на землях МОУ⁸;

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/39828488> (дата звернення: 01.02.2023).

¹ Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 03.06.2021 : справа № 308/15144/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/97431212> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Харківської обл. від 06.07.2021 : справа № 922/2219/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98367488> (дата звернення: 01.02.2023); Рішення Господарського суду Одеської обл. від 14.09.2017 : справа № 916/1322/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/68997203> (дата звернення: 01.02.2023).

² Рішення Господарського суду Чернівецької обл. від 19.04.2018 : справа № 926/3254/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73472822> (дата звернення: 01.02.2023).

³ Рішення Господарського суду Одеської обл. : від 26.06.2017 : справа № 916/1878/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/67529693> (дата звернення: 01.02.2023).

⁴ Рішення Господарського суду Черкаської обл. від 20.05.2020 : справа № 925/1213/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89348412> (дата звернення: 01.02.2023).

⁵ Рішення Господарського суду міста Києва від 07.08.2020 : справа № 927/317/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91015967> (дата звернення: 01.02.2023).

⁶ Рішення Господарського суду Сумської обл. від 19.11.2020 : справа № 920/315/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/93155265> (дата звернення: 01.02.2023).

⁷ Постанова Західного апеляційного господарського суду від 01.06.2022 : справа № 926/17/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104825565> (дата звернення: 01.02.2023).

⁸ Рішення Господарського суду Житомирської обл. від 16.12.2015 : справа № 12/364«НМ» // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/54576672> (дата звернення: 01.02.2023).

– зобов'язання повернути належному землекористувачу земельні ділянки¹;

– стягнення вартості земельної ділянки².

Узагальнюючи викладену інформацію, варто зазначити, що всі позовні вимоги (в цивільному, адміністративному і господарському провадженнях) можна поділити на такі категорії: скасування правовстановлюючого документа, скасування рішення для виготовлення правовстановлюючого документа, повернення земельної ділянки у володіння МОУ шляхом звільнення або усунення перешкод, отримання грошової компенсації за незаконно вилучену земельну ділянку.

За роки незалежності, як свідчить судова практика, зафіксовано численні факти незаконного користування землями оборони з боку інших державних виконавчих органів, підприємств, установ, організацій, а також приватних осіб. Комунально-експлуатаційні відділи (частини) на місцях звертаються до судів із метою відновлення порушених прав на землю.

Як докази найчастіше комунально-експлуатаційні відділи надають до суду акти на право користування землею, акти приймання-передачі майна за інвентаризаційними номерами, документи обліку, передбачені МОУ, витяги з Державного земельного кадастру, які характеризують цільове призначення і площу.

У більшості випадків у позивачів виникає потреба у спеціальних знаннях, тому до суду заявляється клопотання про призначення судової експертизи.

І. М. Попович виокремлює такі експертизи, які найчастіше призначаються в господарських провадженнях: почеркознавча та авторознавча, технічна експертиза документів, будівельно-технічна, оціночно-будівельна, земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, товарознавча тощо [1, с. 195]. У справах, які стосуються земель оборони, такий перелік є значно меншим. Залежно від позовних вимог, заявлених позивачем, судові експертизи у справах про землі оборони поділяються на такі:

1) земельно-технічна експертиза;

2) земельно-оціночна експертиза – експертиза визначення відповідності документації з оцінки земельної ділянки або прав на неї

¹ Рішення Господарського суду Одеської обл. від 24.10.2016 : справа № 916/1476/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/62213245> (дата звернення: 01.02.2023).

² Рішення Господарського суду Львівської обл. від 11.05.2021 : справа № 914/2084/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96906310> (дата звернення: 01.02.2023).

вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам;

3) експертиза з питань землеустрою;

4) комплексні експертизи (комплексної земельно-технічної та експертизи з питань землеустрою¹).

Земельно-технічна експертиза найчастіше зустрічається в судовій практиці і призначається у провадженнях, пов'язаних із визначенням фактичного користування земельною ділянкою, а також із визначенням фактичного розташування будівель та інших об'єктів відносно меж земельної ділянки їх розташуванню відповідно до технічної документації. Прикладом практичного вирішення питань щодо земель оборони є визначення цільового призначення земельної ділянки (чи належить земельна ділянка на підставі державного акта до земель оборони². Існує низка спірних питань, які стосуються проведення такої експертизи: вибір між топографо-геодезичною зйомкою і вимірюванням за допомогою рулетки, наявність у експерта сертифіката інженера-геодезиста, обов'язкове стажування інженера-геодезиста в різних відомчих органах [2].

Земельно-оціночна експертиза, яка може призначатися у провадженнях про землі оборони, визначає вартість земельної ділянки для обчислення завданих збитків внаслідок незаконного захоплення землі або для оцінки частини, в якій відбулося накладання. До судових експертів на вирішення ставляться питання про ринкову вартість на момент звернення до суду з позовом, про визначення площі і кадастрового номеру кожної земельної ділянки³.

Експертиза з питань землеустрою визначає відповідність чинному законодавству розробленої документації на земельну ділянку та її затвердження, фактичного користування земельною ділянкою розробленою технічною документацією. Крім того, ця експертиза вирішує питання законності зміни та затвердження зміни цільового призначення земельної ділянки, що є важливим у справах про захоплення земель оборони і забудови цих земель, коли фактично змінюється її цільове призначення. Найпоширенішим питанням є

¹ Рішення Господарського суду Сумської обл. від 19.11.2020 : справа № 920/315/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93155265> (дата звернення: 01.02.2023).

² Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 20.12.2022 : справа № 308/1320/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107954597> (дата звернення: 01.02.2023).

³ Ухвала Господарського суду Чернівецької обл. від 18.04.2022 : справа № 926/17/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104044660> (дата звернення: 01.02.2023).

відповідність розробленої на підставі нормативного акта документації вимогам земельного законодавства та іншим документам з питань землеустрою¹.

Також ця експертиза визначає порушення меж, якщо такі мають місце, і накладань земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів². Питання, які формулюються на експертизу, найчастіше такі: чи накладається земельна ділянка відповідача на землі МОУ, якою є площа, розміри, конфігурація накладання, чи розташовуються фактично будівлі, споруди та інші об'єкти в межах площі накладання³.

Комплексні експертизи дають відповідь на питання, крім тих, що окреслені кожною з експертиз, щодо відповідності фактичного землекористування вимогам містобудівної документації (наприклад, відповідно до плану зонування території), що виключить або засвідчить розбіжності щодо цільового призначення конкретної земельної ділянки. Крім того, у випадках самовільної забудови за допомогою комплексної експертизи можна визначити відповідність будівництва чи реконструкції під багатоквартирний житловий будинок на території військової частини містобудівної документації відповідно до плану зонування території міста, села або селища.

Вважаємо за доцільне призначати у цій категорії земельних проваджень *судово-будівельні експертизи*, якщо на незаконно захоплених землях МОУ проводиться житлова або комунальна забудова. Аналіз будівельно-технічної документації може визначити похибки ще на стадії проєктування об'єкта. Об'єктами дослідження *будівельно-технічної експертизи* є будівлі, споруди, інженерне та інше обладнання, документація до них, технічні паспорти, інвентарні справи, робочі проєкти та робоча документація; висновки державної комплексної експертизи; загальні відомості про земельні ресурси; акти виконаних робіт і введення в експлуатацію [3, с. 26]. Д. В. Пучко пропонує виокремити *будівельно-оціночну експертизу* [4, с. 488]. На наш погляд, проведення будівельно-оціночної експертизи допомогло б визначитись із вартістю нерухомості МОУ на незаконно

¹ Ухвала Господарського суду Житомирської обл. від 06.05.2019 : справа № 906/1018/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81615127> (дата звернення: 01.02.2023).

² Ухвала Північно-західного апеляційного господарського суду від 05.12.2022 : справа № 924/30/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107744350> (дата звернення: 01.02.2023).

³ Ухвала Господарського суду Хмельницької обл. від 10.08.2015 : справа № 924/20/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48163032> (дата звернення: 01.02.2023).

захоплених земельних ділянках: на територіях військових частин мають місце як завершені, так і незавершені об'єкти будівництва, серед яких казарми, лазні, гуртожитки, обладнання полігонів, пропускні пункти тощо. Військова нерухомість, яка перебуває у володінні інших суб'єктів, повинна підлягати оцінці разом із земельними ділянками для представлення суду повної картини завданих державі збитків.

Також сьогодні може проводитися експертиза оцінки земельних ділянок, а саме *оцінка збитків від пошкоджень ґрунтового покриття внаслідок воєнних дій*. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розробило і затвердило Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій і збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. При розрахунку розміру шкоди враховуються: витрати на рекультивацию земель, на розмінування тощо. Методика застосовується до всіх видів земель незалежно від форм власності, охоплює, зокрема, і землі оборони, які ведуть господарську діяльність¹.

Заслуговує на увагу ще одне питання, пов'язане з призначенням експертиз у господарських провадженнях щодо земель оборони. Це суб'єктивний підхід до самого рішення про призначення судової експертизи в кожному випадку. Під час підготовчого провадження зацікавлена сторона заявляє клопотання про призначення експертизи. На засіданні розглядається кожне поставлене експертам питання, причому зацікавлена сторона аргументує доцільність кожного з них, роз'яснюючи не лише його зміст, а й значення для вирішення справи. Так само протилежна сторона переважно заперечує проти призначення експертизи з метою доведення своїх обставин, на яких ґрунтується заперечення. Якщо аргументація «за» подається у клопотанні, аргументація «проти» подається теж письмово, а зміст цих документів сторін розширено розглядається в суді. У законодавстві відсутнє положення, відповідно до якого рішення про призначення експертизи для судді є обов'язковим: суд діє на власний розсуд і має можливість відхилити таке клопотання. Неодноразове ж звернення з подібним клопотанням може бути розцінене судом як зловживання своїми правами або неповага до суду. Фактично сторона використовує свої права з метою встановлення справедливості. Відхилення

¹ Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : затв. наказом М-ва захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22> (дата звернення: 01.02.2023).

клопотань мало місце в господарській справі № 920/315/20¹. Суддя вмотивувала свою ухвалу про відхилення клопотання тим, що необхідні докази можна отримати з інших документів і пояснень сторін. Але в цей же час ухвалою суддя долучила як доказ до справи висновок спеціаліста, який фактично, відповідно до законодавства, не є окремо визначеним доказом як висновок експертизи. Але це не виключає залучення висновка спеціаліста, на нашу думку, як документа у справі.

Під час апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції одним із важливих аргументів є відхилення клопотання про призначення судової експертизи, висновок якої визначається доказом. Тобто сторона позбавляється можливості подати необхідний доказ не через свою вину або небажання це зробити, а з інших підстав, які й усуваються апеляційною інстанцією. Наступною інстанцією відновлюється порушення положень ст. 81 ГПК України про порядок витребування доказів. А саме недотримання порядку призначення та проведення судової експертизи як негативний наслідок має невинуватене затягування судового процесу².

Також слід зазначити, що в господарському процесі є можливість призначити експертизу в галузі права. Вона не є доказом, але має консультативний (допоміжний) характер і не є обов'язковою для суду, а використання такого висновку може спричинити помилкове рішення суду [5, с. 86].

Також заслуговує на увагу той факт, що земельні питання МОУ майже не розглядаються в порядку кримінального провадження, хоча для цього є достатні підстави, пов'язані зі службовими зловживаннями, самовільним захопленням земельних ділянок, використанням можливостей «чорних забудовників», корупцією влади і судових органів.

Висновки

Проаналізувавши ситуацію, яка склалася в країні щодо земель оборони, доходимо такого висновку. Землі оборони є найбільш спірною категорією державної власності сьогодні, про що свідчать матеріали судової практики. Вирішення справ цієї категорії спостерігається в господарських судах кожної з областей України. Також і цивільні суди вирішують питання, пов'язані з правом власності.

¹ Ухвала Господарського суду Сумської обл. від 22.07.2020 : справа № 920/315/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90565594> (дата звернення: 01.02.2023).

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26.10.2018 : справа № 910/9971/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77593547> (дата звернення: 01.02.2023).

Виходячи з аналізу судових рішень за позовами комунально-експлуатаційних частин, слід зазначити, що переважна кількість ухвалених першими інстанціями рішень оскаржуються як такі, що прийняті з порушеннями норм матеріального і процесуального права, зокрема це стосується використання спеціальних знань: порядку і підстав призначення судових експертиз, відмови у клопотаннях про призначення, у використанні висновків у вирішенні справ по суті.

Звертає на себе увагу мінімізована кримінально-процесуальна практика повернення земель оборони у власність держави з незаконного володіння. При цьому постає питання причини такого явища, яке потребує в подальшому детального дослідження.

Серед експертиз, які використовують для вирішення справ цієї категорії по суті, найчастіше є: земельно-технічна, земельно-оціночна, експертиза визначення відповідності документації з оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, експертиза з питань землеустрою.

Список бібліографічний посилань: 1. Попович І. М. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в господарському судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 119–206. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.14>. 2. Савчак В. В. Земельно-технічна експертиза як інструмент вирішення земельних спорів. Особливості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 199–202. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7260/1/Савчак_Земельно_технічна_експерт_як_інструмент.pdf (дата звернення: 01.02.2023). 3. Черкун В. Б., Лещенко М. В., Зигун А. Ю., Авраменко Ю. О. Порядок, правила отримання та оформлення документів у будівництві. *Комунальне господарство міст*. 2020. Т. 6, вип. 159. С. 19–28. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2020-6-159-19-28>. 4. Пучко Д. В. Щодо проблемних питань класифікації судової будівельно-технічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 480–492. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.38>. 5. Зятіна Д. Докази і доказування в господарському процесі: новітня практика Касаційного господарського суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.14>.

Надійшла до редколегії 06.02.2023

Прийнята до опублікування 02.03.2023

Shulzhenko A. V. Application of specialised knowledge in proceedings concerning defence land

The article is devoted to the analysis of proceedings relating to defence land. Such proceedings are connected with the return of illegal use of state-owned land in accordance with

its intended purpose. Based on a study of the Unified State Register of Court Decisions, it has been established that at least five lawsuits per region are filed annually by municipal maintenance departments representing the Ministry of Defence of Ukraine with commercial courts. As a result of the resolution of court disputes in this regard, only one third of the claims are satisfied. The reasons for this state of affairs have been analysed.

Attention is drawn to the claims, which differ in each case, despite similar situations of land misappropriation. The author also focuses on the evidence used in the process of proof in this category of cases. The author analyses the main issues that are resolved in the course of commercial litigation.

The article describes forensic examinations which are often appointed in proceedings on defence land. The author provides a substantive analysis of these examinations. The author formulates the main problems which arise during the appointment and conduct of forensic examinations, including unjustified rejection of applications for the appointment of examinations, and use of legal expertise conclusions.

The study of this category of land disputes has revealed that such disputes are most often resolved in commercial proceedings. Among the expert examinations, plaintiffs most often refer to the following: land technical, land valuation, expert examination to determine the compliance of the documentation on the valuation of a land plot or rights to it with the requirements of regulatory legal acts on property valuation, and expert examination on land management. The findings are of interest to commercial law practitioners representing the Ministry of Defence of Ukraine in order to improve their professional activities.

Key words: evidence, proof, defence land, claim, forensic examination, special knowledge, court ruling, municipal maintenance department.

